УДК 346.7
DOI https://doi.org/10.32782/2307-1745.2026.83.20

Резнікова В. В.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри економічного права та економічного судочинства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0149-0710

Щербина В. С.,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
професор кафедри економічного права та економічного судочинства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4221-0965

Боднар Т. В.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7066-453X

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ РЕЖИМІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Досліджуються особливості правового регулювання спеціальних режимів господарської діяльності в Україні залежно від об'єктів та території (зони), на якій провадиться господарська діяльність. Зазначається, що зі втратою чинності Господарським кодексом України, який містив загальні норми щодо правового регулювання спеціальних режимів господарювання, таке регулювання здійснюється нормами спеціальних законів – як тих, що встановлюють спеціальні режими, так і інших, що справляють певний вплив на режими господарської діяльності. В статті розкриваються положення цих законів, що відображають особливості спеціальних режимів господарювання на тих чи інших територіях (зонах) з урахуванням певних об'єктів. Виділено основні ознаки спеціального режиму господарської діяльності, під яким слід розуміти сукупність спеціальних засобів (інструментів), методів та умов здійснення господарської діяльності, встановлених законом, що відрізняють його від загального режиму господарської діяльності: а) пільгова або обмежувальна спрямованість господарської діяльності; б) встановлення на певній території (зоні) або в певному секторі економіки чи стосовно певних об'єктів; в) встановлення стосовно певного кола суб'єктів або стосовно їх сфери діяльності; г) встановлення в умовах надзвичайного стану або війни, надзвичайної екологічної ситуації. Загалом аналіз законодавства про окремі види спеціальних режимів господарювання дозволяє класифікувати їх за такими критеріями: територія, стан, галузь економіки, певне коло суб'єктів, сфера діяльності. Безумовно, що кожен з цих видів спеціальних режимів має свої особливості, які закріплюються у відповідних законах.

Пропонується встановити спеціальний режим господарської діяльності для суб'єктів господарювання, які провадитимуть господарську діяльність на територіях відновлення, що постраждали від збройної агресії проти України. Спеціальні умови для здійснення господарської діяльності склалися на територіях, близьких до лінії розмежування, і можуть скластися на територіях поблизу буферної (демілітаризованої) зони у разі створення останньої, що, очевидно, також вимагатиме запровадження спеціального (пільгового з певними обмеженнями) режиму господарювання. Водночас не виключається можливість встановлення єдиного спеціального режиму для цих територій та територій відновлення.

Видається також доцільним встановити в законодавстві загальні засади, на яких здійснюються спеціальні режими господарської діяльності.

Ключові слова: спеціальний режим господарювання, види спеціальних режимів господарювання, територія відновлення.

Постановка проблеми. Спеціальні режими господарської діяльності (СРГД) з часом все ширше впроваджуються в економічну систему України, відображаючи особливості господарювання на тих чи інших територіях (зонах), в певних галузях (сферах) економіки чи залежно від стану (ситуації), виду економічної діяльності та інших критеріїв.

Відповідним чином формується і розвивається господарське законодавство, норми якого або встановлюють, або скасовують той чи інший спеціальний режим господарювання. Всі ці аспекти потребують ретельного дослідження, зокрема, з тим, щоб виявити як позитивні ознаки окремих видів СРГД, які могли б бути поширені на інші види СРГД, так і недоліки законодавства, які можуть призвести до порушення конституційного припису щодо рівності усіх суб'єктів права власності перед законом (ч. 4 ст. 13 Конституції України).

Стан дослідження**.** Окремі аспекти СРГД досліджували у своїх працях О.Р. Зельдіна, О.М. Вінник, О.Ю. Курепіна, А.В. Матвєєва, Я.В. Петруненко, О.П. Подцерковний, Л.В. Таран, Н.С. Сергєєва, С.В. Сєребряк, Т.І. Швидка, К.К. Халецька та інші вітчизняні науковці, проте ці дослідження переважно ґрунтувалися на аналізі положень Господарського кодексу України та низки законів щодо СРГД, зокрема, стосовно СРГД у спеціальних (вільних) економічних зонах та на територіях пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності, більшість з яких на сьогодні втратили чинність.

Прийняті останнім часом нові закони, які хоч і не містять прямих вказівок на СРГД, проте за певними ознаками стосуються СРГД, які не були предметом спеціальних досліджень. Крім цього, останнім часом науковці все більше уваги звертають на питання здійснення господарської (підприємницької) діяльності в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови економіки України, які можуть бути предметом окремого дослідження.

Мета статті полягає в уточненні ознак СРГД та виявленні особливостей правового регулювання окремих видів СРГД залежно від об'єктів та території (зони), на якій здійснюється господарська діяльність.

Виклад основного матеріалу. З втратою чинності Господарським кодексом України [1] (далі – ГК України) перестали застосовуватися норми його Глави 41, в статтях якої в загальному, хоч і стислому вигляді йшлося про окремі види спеціальних режимів господарської діяльності (СРГД).

Оскільки статті цієї глави не були включені до Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [2] і не були перенесені до інших законів, як це було зроблено з деякими іншими статтями ГК України, для з'ясування особливостей провадження господарської діяльності (спеціальних режимів) необхідно звертатися до законів, що регулюють окремі види СРГД.

Крім того, певний вплив на особливості режимів господарської діяльності справляють приписи законів, що встановлюють:

– форми надання державної допомоги суб'єктам господарювання (Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [3]);

– засоби підтримки виробників сільськогосподарської продукції та аграрного ринку (Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку»[4], яким. зокрема, визначено основи державної політики щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції);

– форми надання державної підтримки інвестиційних проектів із значними інвестиціями (Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями» [5]);

– державну фінансову підтримку та цільове субсидіювання проектів технологічних парків (Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [6]);

– державну підтримку діяльності наукових парків (Закон України «Про наукові парки» [7] та інші закони.

Втім, положення цих законів не дають підстав кваліфікувати діяльність суб'єктів господарювання в певних галузях чи сферах як СРГД.

За відсутності в законодавстві легального визначення поняття «спеціальний режим господарювання» і часткового його ототожнення з поняттями «режим здійснення господарської діяльності», «особливості здійснення господарської діяльності», «порядок здійснення господарської діяльності» та дискусійний характер дефініцій СРГД, запропонованих в науковій літературі, передусім, вважаємо за доцільне з'ясувати визначальні ознаки СРГД та критерії класифікації СРГД на види.

Так, О.Р. Зельдіна визначила спеціальний режим господарювання як правовий режим, що визначає особливий порядок організації і здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, який відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством та запроваджується державою у певних цілях для забезпечення розумного поєднання публічних та приватних інтересів шляхом встановлення обмежень та/або заохочень для суб'єктів господарювання [8, с. 5]. До цього визначення А.В. Матвєєва додає ще дві ознаки – певне коло суб'єктів або сфера їх діяльності [9, с. 41], тому важко погодитися з твердженням, що спеціальний режим господарювання застосовується на конкретно визначеній території протягом чітко встановленого періоду і передбачає наявність спеціальних правових норм, що регулюють порядок здійснення господарської діяльності в межах даного режиму [10, с. 88]. Темпоральна і територіальна ознаки не властиві для всіх видів СРГД.

На наш погляд, головними ознаками СРГД, під яким слід розуміти встановлену законом сукупність спеціальних засобів (інструментів), способів та умов здійснення господарської діяльності, що відрізняють його від загального режиму господарської діяльності (ЗРГД), слід вважати: а) *пільгову* або *обмежувальну* спрямованість господарювання; б) встановлення на певній *території (зоні)* або у певній *галузі* економіки чи щодо певних об'єктів; в) встановлення щодо певного кола *суб'єктів* або щодо *сфери* їх діяльності; г) встановлення в умовах надзвичайного чи воєнного *стану*, надзвичайної екологічної *ситуації*.

Виходячи з цих ознак, ми відносимо той чи інший режим господарювання до загального чи спеціального.

На наш погляд, поняття «СРГД» («спеціальний режим господарської діяльності») слід відрізняти від пов'язаних з ним та дещо подібних за назвою, проте різних за змістом таких понять, як «спеціальний режим інвестиційної діяльності», «спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «спеціальні податкові режими», спеціальний правовий режим оборонних закупівель», які вживаються як в нормативно-правових актах чинного законодавства, так і в науковій літературі.

З урахуванням цього орієнтиром для визначення СРГД можуть слугувати статті скасованого ГК України, які передбачали специфіку господарювання: у виключній (морській) економічній зоні України; на державному кордоні; в санітарно-захисних та інших зонах, територіях і об'єктах, що особливо охороняються; в окремих галузях економіки; в Збройних Силах України; в умовах надзвичайного стану; в умовах воєнного стану; в умовах надзвичайної екологічної ситуації. Більш докладно СРГД встановлені низкою законів, які, крім деталізації положень, що були закріплені в ГК Україні, регулюють і інші спеціальні режими господарювання.

Слід зазначити, що законодавством України були передбачені *спеціальні (вільні) економічні зони* – С(в)ЕЗ та *території пріоритетного розвитку* – ТПР, що також характеризувалися спеціальними режимами господарювання, проте на сьогодні більшість законів, що встановлювали такі спеціальні режими, скасовані.

Типовим прикладом СРГД є господарювання *у виключній (морській) економічній зоні України,* яку становлять морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать. Ширина виключної (морської) економічної зони становить до двохсот морських миль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України.

З метою забезпечення суверенних прав України на розвідку, експлуатацію, збереження живих ресурсів та управління ними у виключній (морській) економічній зоні держава вживає заходів (включаючи огляд, інспекцію, арешт і судовий розгляд) щодо забезпечення додержання суб'єктами господарювання законодавства України.

Держава у виключній (морській) економічній зоні України має виключне право створювати, а також дозволяти і регулювати спорудження, експлуатацію та використання штучних островів, установок і споруд для морських наукових досліджень, розвідки і розробки природних ресурсів, інших економічних цілей відповідно до законодавства України.

Режим здійснення господарської діяльності у виключній (морській) економічній зоні встановлюється Законом України «Про виключну (морську) економічну зону України» [11], іншими законодавчими актами, що регулюють відносини, пов'язані з правовим режимом виключної (морської) економічної зони України.

Порядок і умови використання рибних та інших живих ресурсів виключної (морської) економічної зони встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Спеціальне використання водних біоресурсів здійснюється шляхом їх добування (вилову) з природного середовища і включає промислове рибальство та дослідний вилов.

Як встановлено ст. 27 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» [12], спеціальне використання водних біоресурсів у виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Зокрема, Кабінетом Міністрів України затверджені Порядок здійснення спеціального використання водних біоресурсів [13] та Порядок і умови використання рибних та інших водних живих ресурсів виключної (морської) економічної зони України іноземними юридичними і фізичними особами [14].

Згідно з ст. 18 Закону України «Про державний кордон України» [15] судноплавство, користування водними об'єктами для потреб лісосплаву та інші види водокористування, створення різних гідроспоруд, провадження інших робіт у внутрішніх водах України, користування землею, лісами, тваринним світом, ведення гірничої справи, геологічних розвідувань та інша господарська діяльність *на державному кордоні України* провадяться відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України і здійснюються таким чином, щоб забезпечувався належний порядок на державному кордоні України.

Компетентними органами України за погодженням з органами Державної прикордонної служби України з урахуванням місцевих умов установлюється порядок здійснення всіх видів господарської діяльності на державному кордоні України.

Так, відповідно до п. 5 Порядку здійснення координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань додержання режимів на державному кордоні [16] органи управління Держприкордонслужби в межах повноважень самостійно або за поданням заінтересованих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у випадках, визначених законодавством, приймають рішення про обмеження провадження робіт, будь-якої іншої господарської діяльності на державному кордоні, погоджують порядок провадження цієї діяльності;

Статтею 34 ЗУ «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» [17] встановлено особливості провадження господарської та іншої діяльності на землях спеціальних зон об'єктів енергетики. Зокрема, фізичні та юридичні особи, власники та користувачі земельних ділянок при провадженні господарської та іншої діяльності (вчиненні дій) на землях охоронних зон об'єктів енергетики зобов'язані дотримуватися спеціального режиму їх використання, обмежень та обтяжень, встановлених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами.

Можливість використання земель і водойм, розташованих у санітарно-захисних зонах атомних електростанцій, з народногосподарською метою визначається за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері безпеки використання ядерної енергії, та підприємством, що експлуатує відповідну атомну електростанцію, за умови обов'язкового проведення радіологічного контролю продукції, що виробляється.

Згідно з ч. 1 ст. 88 Водного кодексу України [18] з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм в межах водоохоронних зон виділяються земельні ділянки під *прибережні захисні смуги.*

Як встановлено ч. 1 ст. 89 Водного кодексу України, прибережні захисні смуги уздовж річок, навколо водойм та на островах є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності. На цій території забороняється, зокрема, розорювання земель (крім підготовки ґрунту для залуження і залісення), а також садівництво та городництво; будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, навігаційного призначення, гідрометричних та лінійних, а також інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій, майданчиків для занять спортом на відкритому повітрі, об'єктів фізичної культури і спорту, які не є об'єктами нерухомості), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів.

Разом з тим, у цих прибережних захисних смугах дозволяються реконструкція, реставрація та капітальний ремонт існуючих об'єктів.

Статтею 90 Водного кодексу України встановлено також обмеження господарської діяльності в прибережних захисних смугах уздовж морів, морських заток і лиманів та на островах у внутрішніх морських водах, де забороняється, зокрема, влаштування полігонів побутових та промислових відходів і накопичувачів стічних вод; влаштування полів фільтрації та створення інших споруд для приймання і знезаражування рідких відходів;

У межах пляжної зони прибережних захисних смуг забороняється будівництво будь-яких споруд, крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних, а також інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій.

Статтею 93 Водного кодексу України встановлено, що з метою охорони водних об'єктів у районах забору води для централізованого водопостачання населення, лікувальних і оздоровчих потреб встановлюються зони *санітарної охорони,* які поділяються на пояси особливого режиму.

Режим зон санітарної охорони водних об'єктів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Так, постановою Кабінету Міністрів України «Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів» від 18 грудня 1998 р. № 2024 [19] встановлено, що зони санітарної охорони поверхневих та підземних водних об'єктів входять до складу водоохоронних зон і поділяються на три пояси особливого режиму: 1-й, 2- й і 3-й.

Зокрема, у межах першого поясу (суворого режиму) зон санітарної охорони, який включає територію розміщення водозабору, майданчика водопровідних споруд і водопідвідного каналу, *дозволяється:* планування території для відведення поверхневого стоку за її межі, озеленення, огородження та забезпечення постійною охороною або охоронною сигналізацією; огородження акваторії буями, іншими попереджувальними знаками, встановлення над водоприймачами водозаборів бакенів з освітленням на судноплавних водних об'єктах; проведення будівельних робіт з метою відведення стічних вод у найближчу систему побутової каналізації чи на місцеві очисні споруди; встановлення водонепроникних приймачів для нечистот та побутових відходів з нfступним їх вивезенням та дезінфікуванням у разі відсутності каналізації; обладнання водозаборів рибозахисними пристроями; *забороняється:* скидання будь-яких стічних вод, а також купання, прання білизни, вилов риби, водопій худоби та інші види водокористування, що впливають на якість води; розміщення житлових та громадських будівель, організація причалів плаваючих засобів, застосування пестицидів, органічних і мінеральних добрив, прокладення трубопроводів, видобування гравію чи піску, проведення днопоглиблювальних та інших будівельно-монтажних робіт, безпосередньо не пов'язаних з експлуатацією, реконструкцією чи розширенням водопровідних споруд та мереж; проведення головної рубки лісу.

Частина 1 ст. 94 Водного кодексу України встановлює, що водні об'єкти, віднесені у встановленому законодавством порядку до територій та об'єктів природно-заповідного фонду, охороняються та використовуються відповідно до вимог, встановлених Законом України «Про природно-заповідний фонд України» [20].

Статтею 14 цього Закону встановлюються обмеження та заборони щодо здійснення господарської та інших діяльності у межах *територій та об'єктів природно-заповідного фонду,* зокрема забороняється проїзд механічних транспортних засобів, крім доріг загального користування, вулиць і доріг міст та інших населених пунктів, автомобільних доріг на приватних територіях,

Положеннями про території та об'єкти природно-заповідного фонду можуть встановлюватися й інші обмеження та заборони щодо здійснення господарської та інших видів діяльності.

Досить жорсткі обмеження встановлені ст. 16 Закону *щодо природних заповідників,* на території яких забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти, зокрема:

– будівництво споруд, шляхів, лінійних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, не пов'язаних з діяльністю природних заповідників;

– геологорозвідувальні роботи, розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву та гідрологічного і гідрохімічного режимів, застосування хімічних засобів, усі види лісокористування;

– мисливство, рибальство, лісокультурні роботи, рубка дуплястих дерев, всі види екскурсій, крім пішохідних, біотехнічні заходи, сінокосіння механізованими засобами.

Більш ліберальні умови встановлені для *біосферних заповідників*, в яких можуть бути визначені території для провадження господарської діяльності (ст. 18 Закону).

На території *національних природних парків* з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням.

Так, у *господарській зоні* забороняються рубки головного користування і проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань. Крім того, забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та зниження рекреаційної цінності території національного природного парку.

На *території (акваторії) заказника* господарська, наукова та інша діяльність, що не суперечить цілям і завданням заказника, проводиться з додержанням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

Для забезпечення необхідного режиму охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників, запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях установлюються *охоронні зони.*

Режим охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначається з урахуванням характеру господарської діяльності на прилеглих територіях, на основі оцінки її впливу на довкілля.

В охоронних зонах не допускається будівництво промислових та інших об'єктів, мисливство, розвиток господарської діяльності, яка може призвести до негативного впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду. Оцінка такого впливу здійснюється в порядку, встановленому законодавством України.

Досить жорсткий режим провадження окремих господарської діяльності встановлено *на території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи.*

Законом України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [21] у зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення забороняється, зокрема:

– здійснення діяльності з метою одержання товарної продукції без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення;

– вивезення за межі зон без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною без-

умовного (обов'язкового) відселення, землі, глини, піску, торфу, деревини, а також заготівля і вивезення рослинних кормів, лікарських рослин, грибів, ягід та інших продуктів побічного лісокористування, за винятком зразків для наукових цілей;

– винесення або вивезення із зон будівельних матеріалів і конструкцій, машин і устаткування, хатніх речей, іншого рухомого майна без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення і дозиметричного контролю;

– ведення сільськогосподарської, лісогосподарської, виробничої та іншої діяльності, а також будівництво без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення (у тому числі будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення) (ст. 12 Закону).

В економічній літературі висловлено пропозицію щодо запровадження режиму відновлення та стимулювання розвитку територій, метою якого є залучення інвестицій для відновлення і розбудови інфраструктури, пошкодженої внаслідок військової агресії та забезпечення стійкого розвитку не тільки тієї території де застосовується цей режим, а й застосування такого інструменту для розвитку національної економіки в цілому [22, с. 102].

На нашу думку, з урахуванням досвіду застосування СРГД і напрацювання відповідного законодавства мова може йти не лише про залучення інвестицій задля відновлення та стимулювання територій, а про СРГД, який доцільно встановити для суб'єктів господарювання, які провадитимуть господарську діяльність на територіях відновлення, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України. Такий СРГД може бути запроваджений як тимчасовий режим на час, необхідний для досягнення мети, визначеної Законом України «Про засади державної регіональної політики» [23].

Крім стимулювання зазначених суб'єктів господарювання, СРГД на територіях відновлення сприяв би також запровадженню органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів державної підтримки територій.

Висновки. Головними ознаками СРГД, під яким слід розуміти встановлену законом сукупність спеціальних засобів (інструментів), способів та умов здійснення господарської діяльності, що відрізняють його від загального режиму господарської діяльності (ЗРГД), слід вважати: а) *пільгову* або *обмежувальну* спрямованість господарювання; б) встановлення на певній *території (зоні)* або у певній *галузі* економіки чи щодо певних об'єктів; в) встановлення щодо певного кола *суб'єктів* або щодо *сфери* їх діяльності; г) встановлення в умовах надзвичайного чи воєнного *стану*, надзвичайної екологічної *ситуації*.

Будучи закріпленою в законі ця сукупність конкретних засобів, способів та умов провадження господарської діяльності, набуває характеру правового режиму СРГД.

Виходячи з аналізу законодавства про окремі види спеціальних режимів господарювання, їх можна класифікувати за такими критеріями: територія, стан, галузь економіки, певне коло суб'єктів, сфера діяльності.

Видається за доцільне встановити СРГД для суб'єктів господарювання, які провадитимуть господарську діяльність на територіях відновлення, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України.

Особливі умови провадження господарської діяльності склалися на територіях, наближених до лінії розмежування, і можуть скластися на територіях поруч з буферною (демілітаризованою) зоною у разі створення останньої, що, очевидно, теж потребуватиме запровадження спеціального (пільгового з певними обмеженнями) режиму господарювання. Разом з тим ми не виключаємо можливого встановлення єдиного спеціального режиму для цих територій та територій відновлення.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (втратив чинність з 28.08.2025)
2. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 9 січня 2025 р. № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text
3. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text
4. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text
5. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями : Закон України від 17.12.2020 № 1116-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text
6. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16.07.1999 № 991-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text
7. Про наукові парки від 25.06.2009 № 1563-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17#Text
8. Зельдіна О.Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання : автореф. дис. … докт. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право»; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. К., 2007. 39 с.
9. Матвєєва А.В. Спеціальний правовий режим господарювання: поняття і види. Право та інновації. 2018. № 4 (24). С. 39–44. URL: http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/448
10. Сєрєбряк С. До визначення правової природи поняття «спеціальний режим у сфері господарювання». Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2022. № 1 (43). С. 80–90. URL: https://doi.org/10.33216/2218-5461-2022-43-1-80-90
11. Про виключну (морську) економічну зону України : Закон України від 16.05.1995 № 162/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162/95-вр#Text
12. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 08.07.2011 № 3677-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text
13. Порядок здійснення спеціального використання водних біоресурсів : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22.12.2023 р. № 1347. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1347-2023-п#Text
14. Порядок і умови використання рибних та інших водних живих ресурсів виключної (морської) економічної зони України іноземними юридичними і фізичними особами : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13 серпня 1999 р. № 1490. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-99-п#Text
15. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#n88
16. Порядок здійснення координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань додержання

режимів на державному кордоні: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 1999 р. № 48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-99-п/ed20230401#Text
17. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів : Закон України від 09.07.2010 № 2480-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2480-17#Text
18. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#n783
19. Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1998 р. № 2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2024-98-п#Text
20. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text
21. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 27.02.1991 № 791а-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791a-12#Text
22. Бойченко Е.Б., Нікітіна Я.О. Методичні підходи до обґрунтування спеціального режиму відновлення та стимулювання розвитку територій України. Економічний простір.1922. № 182. С. 101–105. DOI: https://doi.org/10.32782/2224-6282/182-15
23. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19?find=1&text=інструмент#w1_2

Reznikova V., Shcherbyna V., Bodnar T. Legal regulation of special regime of economic activity

Summary. The article examines the features of the legal regulation of special regimes of economic activity in Ukraine, depending on the objects and the territory (zone) in which economic activity is carried out. It is noted that with the loss of force of the Economic Code of Ukraine, which contained general norms on the legal regulation of special regimes of economic activity, such regulation is carried out by the norms of special laws – both those that establish special regimes and others that have a certain impact on the regimes of economic activity. The article reveals the provisions of these laws that reflect the features of special regimes of economic activity in certain territories (zones) taking into account certain objects. The main features of the special regime of economic activity are highlighted, which should be understood as a set of special means (tools), methods and conditions for carrying out economic activity established by law, which distinguish it from the general regime of economic activity: a) preferential or restrictive orientation of economic activity; b) establishment in a certain territory (zone) or in a certain sector of the economy or in relation to certain objects; c) establishment in relation to a certain circle of subjects or in relation to their sphere of activity; d) establishment in conditions of emergency or war, of an emergency environmental situation. In general, an analysis of the legislation on certain types of special business regimes allows us to classify them according to the following criteria: territory, state, sector of the economy, a certain range of entities, and scope of activity. Of course, each of these types of special regimes has its own characteristics, which are enshrined in the relevant laws. It is proposed to establish a special regime of economic activity for business entities that will conduct economic activities in the recovery territories affected by the armed aggression against Ukraine. Special conditions for conducting economic activities have developed in the territories close to the demarcation line and may develop in the territories near the buffer (demilitarized) zone in the event of the latter being created, which, obviously, will also require the introduction of a special (preferential with certain restrictions) business regime. At the same time, the possibility of establishing a single special regime for these territories and recovery territories is not excluded. It also seems advisable to establish in the legislation the general principles on which special regimes of economic activity are implemented.

Key words: special management regime, types of special management regimes, restoration territory.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 15.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 09.11.2026